

การตรวจหาอนุภาคนิวตริโน(1)

ไซ - เทค

■ สมสกุล เผ่าจินดา मुख
science@nationgroup.com

► SCI - TECH

ค เป็นที่ทราบกันไประยะหนึ่งแล้วว่า การมอบรางวัลโนเบลสาขาฟิสิกส์ประจำปีนี้ได้มอบให้กับนักวิทยาศาสตร์ที่ค้นพบและคิดค้นเครื่องตรวจจับอนุภาคและกัมมันตรังสีคอสมิก ซึ่งเป็นผลจากงานวิจัยสองแขนง ได้แก่ ดาราศาสตร์เกี่ยวกับนิวตริโน และดาราศาสตร์รังสีเอ็กซ์

เงินรางวัลสำหรับผลงานอันทรงเกียรติดังกล่าวครั้งหนึ่งได้มอบให้กับ **เรย์มอนด์ เดวิด จูเนียร์** นักวิจัยจากคณะฟิสิกส์และดาราศาสตร์มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย ซึ่งตั้งอยู่ในสหรัฐอเมริกา และ **มาซาโตชิ โคชิบา** จาก International Center for Elementary Particle Physics มหาวิทยาลัยโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ในฐานะเป็นผู้บุกเบิกทางด้านฟิสิกส์ดาราศาสตร์โดยเฉพาะในเรื่องการตรวจจับอนุภาคนิวตริโน

ส่วนรางวัลอีกครึ่งหนึ่งมอบให้กับ **ริคคาร์โด จิอาโคโคนิ** จาก Associated Universities, Inc ซึ่งอยู่ในสหรัฐ ในฐานะเป็นผู้บุกเบิกด้านฟิสิกส์ดาราศาสตร์ซึ่งจะ

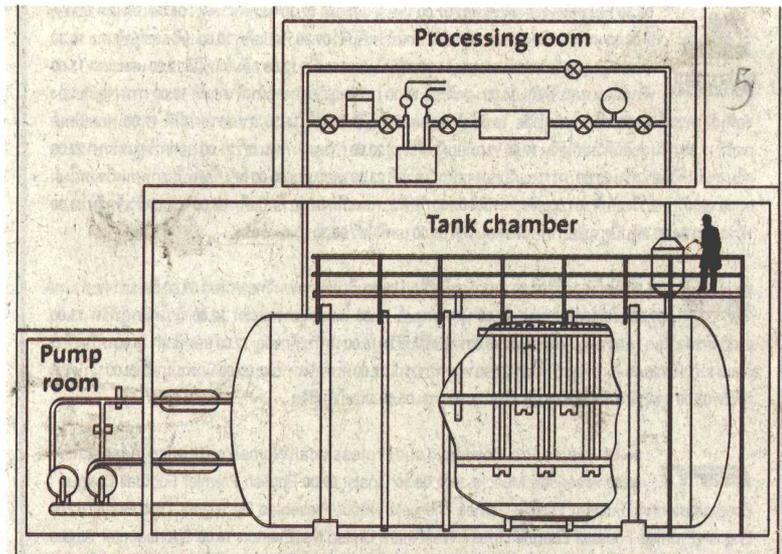
นำไปสู่การค้นพบแหล่งกำเนิดรังสีเอ็กซ์ "ทำไมดวงอาทิตย์จึงส่องสว่าง"

ในศตวรรษที่ 19 มีการหารือกันอย่างออกรสชาติเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของพลังงานจากดวงอาทิตย์ ทฤษฎีหนึ่งที่พูดถึงกัน คือ ปฏิกิริยาจากดวงอาทิตย์เกิดจากการปล่อยพลังงานที่เกี่ยวข้องแรงดึงดูดออกมาเมื่อมวลของดวงอาทิตย์หดตัว อย่างไรก็ตาม เมื่อคำนวณตามทฤษฎีดังกล่าวปรากฏว่าดวงอาทิตย์มีอายุไม่นานนัก คือ เพียง 20 ล้านปีเท่านั้น เทียบกับอายุของโลกซึ่งปัจจุบันประเมินกันว่าอายุราว 5,000 ล้านปี

ในปี 1920 มีการทดลองคราวหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นว่า อะตอมของฮีเลียมมีมวลน้อยกว่าอะตอมของไฮโดรเจนสี่ตัว นักดาราศาสตร์ฟิสิกส์ชาวอังกฤษที่ชื่อ เซอร์ อาร์เธอร์ เอ็ดดิงตัน รู้ว่าปฏิกิริยานิวเคลียร์ที่ไฮโดรเจนเปลี่ยนรูปไปเป็นฮีเลียมนั้นอาจเป็นพื้นฐานขั้นต้นของการปล่อยพลังงานให้กับดวงอาทิตย์โดยใช้สูตร $E=MC^2$ ของไอน์สไตน์

การเปลี่ยนรูปจากไฮโดรเจนเป็น

การตรวจหาอนุภาคนิวตริโน (2)

เครื่องตรวจจับนิวตริโนของเดวิส นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ถึงการมีอยู่ของนิวตริโนจากดวงอาทิตย์ ถึงโบห์นีส์สารเตตราคลอโรอีธานกว่า 600 ตัน มีขนาดยาว 14.6 เมตร และมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 6.1 เมตร โดยเดวิสได้นำไปฝังไว้ในเหมืองทอง

๖๖ **รณะเปิดของนิวตริโนที่เกิด**
จากการระเบิดของซูเปอร์โนวา
ที่มีชื่อว่า 1987 A ที่อยู่ใน
กาแล็กซีเพื่อนบ้านของทางช้างเผือกที่ชื่อว่า
Large Magellanic Cloud ได้พุ่งเข้ามา
กระทบเครื่องตรวจจับที่มีไอคันแตในปี 1987
กาแล็กซีนี้อยู่ห่างจากโลก 170,000 ปีแสง
(1 ปีแสงเท่ากับ 10¹⁶ เมตร) ถ้าดาว
นิวตรอนก่อตัวขึ้นเมื่อมีการระเบิดซูเปอร์
โนวา พลังงานปริมาณมหาศาลที่ถูกปล่อย
ออกมาส่วนใหญ่จะเป็นอนุภาคนิวตริโนซึ่ง
คาดกันว่าจากการระเบิดซูเปอร์โนวา 1987
A มีปริมาณทั้งสิ้น 10⁵⁸

และจากการสังเกตการณ์ของทีมงาน
วิจัยของโคชิบาพบว่ามียิวตริโนราว 10¹⁶ วิ่ง
ผ่านเครื่องตรวจจับของเขานักวิทยาศาสตร์
ในสหรัฐได้ทำการทดลองและยืนยันการค้น
พบนี้ซ้ำกัน

● **นิวตริโนเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่**

ต่อมาโคชิบาได้สร้างเครื่องตรวจจับอนุ
ภาคนิวตริโนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อเพิ่ม
ระดับความรู้สึกสัมผัสต่อนิวตริโนที่มาจาก
จักรวาลซึ่งมีชื่อว่า**ซูเปอร์คามิโอคันแต** และ
เริ่มนำเครื่องตรวจจับดังกล่าวมาใช้ในปี
1996 การทดลองเมื่อไม่นานมานี้ทีมงานได้
สังเกตเห็นผลกระทบของนิวตริโนที่เกิดขึ้น
ในชั้นบรรยากาศที่แสดงให้เห็นถึงการ
เปลี่ยนรูปของนิวตริโนไปสู่รูปแบบอื่นอย่าง
ชัดเจน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้รู้ว่า
นิวตริโนเป็นธาตุที่ไม่ได้มีมวลเป็นศูนย์เสีย
ทีเดียว แปลว่ามันมีคุณสมบัติต้องตาม
ลักษณะของมวลธาตุเบื้องต้น ซึ่งมีน้ำหนัก
พลังงานและต้องการที่อยู่และยังทำให้รู้ถึง
บทบาทของนิวตริโนในจักรวาลด้วย นอก
จากนี้ยังช่วยอธิบายได้ด้วยว่าทำไมเดวิดถึง
ไม่สามารถตรวจพบนิวตริโนได้มากอย่างที่
เขาคิดหวังไว้

การค้นพบของเดวิด และโคชิบา
ตลอดจนการพัฒนาเครื่องมือที่นับเป็นการ
ก่อร่างสร้างฐานให้กับสาขาใหม่ของ

วิทยาศาสตร์ที่เรียกว่าดาราศาสตร์นิวตริโน
ถือว่ามีค่าสำคัญอย่างสูงต่อการศึกษา
อนุภาคธาตุฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ฟิสิกส์
และจักรวาลวิทยา

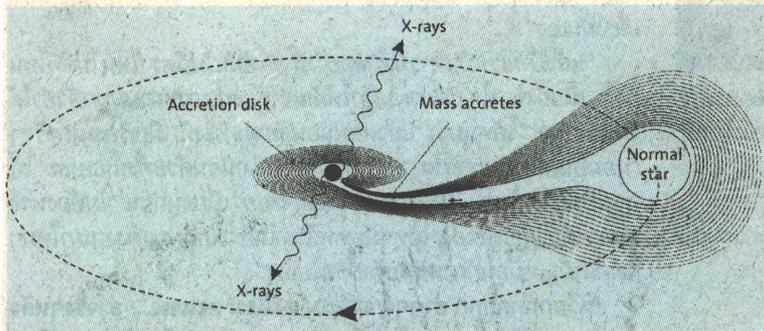
นอกจากนี้นักฟิสิกส์อาจต้องทบทวน
คุณสมบัติเบื้องต้นของมวลธาตุใหม่หาก
นิวตริโนไม่มีมวลสาร และมวลสารนี้อาจมี
ความสำคัญต่อมวลสารทั้งหลายในจักรวาล
ปัจจุบันห้องวิจัยหลายแห่งทั่วโลกกำลังทำ
การศึกษาเพื่อยืนยันหรือลบล้างทฤษฎีการ
เปลี่ยนรูปของนิวตริโน

● **ห้องฟ้าสองหน**

หลังจาก**วิลเฮลม รอนท์เกน** ค้นพบ
รังสีเอ็กซ์ในปี 1895 นักฟิสิกส์และแพทย์ได้
นำรังสีเอ็กซ์ไปใช้ในห้องทดลองและคลินิก
ทั่วโลกอย่างรวดเร็ว ตรงกันข้ามกับนัก
ดาราศาสตร์ที่เริ่มใช้หลังจากนั้นอีกห้าสิบปี
เพื่อศึกษาประเภทของกัมมันตภาพรังสีชนิด
นี้เหตุผลหลักคือกัมมันตภาพของรังสีเอ็กซ์
ซึ่งสามารถวิ่งผ่านเนื้อเยื่อของมนุษย์และ
วัตถุที่มีความหนาแน่นอื่นๆได้อย่างง่ายดาย
เป็นรังสีที่ถูกอากาศในชั้นบรรยากาศที่หนา
ทึบของโลกดูดซับเอาไว้ได้เกือบหมดจนใน
ทศวรรษที่ 1940 นักวิทยาศาสตร์ถึง
สามารถพัฒนาจรวดที่สามารถส่งอุปกรณ์ได้
สูงจนถึงชั้นบรรยากาศโลก

รังสีเอกซ์เรย์นอกโลกถูกบันทึกได้เป็น
ครั้งแรกในปี 1949 โดยอาศัยเครื่องมือที่
เซอร์เบิร์ต ฟรายด์แมน และเพื่อนร่วมงาน
ได้นำไปติดตั้งไว้บนจรวด การศึกษา
ดังกล่าวทำให้ทราบว่ารังสีเอ็กซ์เดินทางมา
จากพื้นผิวของดวงอาทิตย์ตรงบริเวณที่เกิด
จุดดับ และมีการปะทุระเบิด และจากพื้นที่
ที่อยู่รอบๆ โคอโรนา

ในปี 1959 **ริกคาร์โด จิอาโคโคนี** ซึ่ง
ตอนนั้นอายุเพียง 28 ปี ได้เข้าทำงานกับ
บริษัทแห่งหนึ่ง เพื่อก่อตั้งโครงการวิจัย
อวกาศซึ่งถือเป็นเบสิกทางสำหรับนักวิจัย
หนุ่มเพื่อร่วมงานกับองค์การนาซา ภายใต้
โครงการดังกล่าว จิอาโคโคนีได้วางแนวทาง
ในการสร้างกล้องโทรทรรศน์รังสีเอ็กซ์

รังสีเอ็กซ์ที่เกิดจากดาวแฝด - ก๊าซที่พุ่งออกมาจากดาวฤกษ์ที่อยู่รอบนอกจะพุ่งเข้าหาดาวนิวตรอน และแรงโน้มถ่วงที่หนาแน่นสูงของดาวนิวตรอนจะดูดก๊าซเข้ามาด้วยความเร็วสูงเมื่ออะตอมของก๊าซมาปะทะกัน และมีความเร็วลดลงเมื่อเข้าใกล้ผิวดาวนิวตรอน สนามแม่เหล็กของดาวนิวตรอนจะปลดปล่อยรังสีเอ็กซ์จำนวนมากออกมา

อุปกรณ์ตัวนี้ใช้กระจกโค้งรูปกรวยรวบรวมรังสีที่ตกกระทบลงมาเรื่อยๆ และสะท้อนกลับไปหมด ลักษณะดังกล่าวเหมือนกับปรากฏการณ์การเกิดภาพลวงตา ที่ลอยอยู่กลางอากาศเหนือถนนที่ลาดด้วยยางแอสฟัลต์ในฤดูร้อนที่อากาศร้อนจัด

จิอาคโคเน และทีมงานใหม่ของเขา ยังได้ทำการทดลองโดยการส่งจรวดขึ้นสู่อวกาศเพื่อพิสูจน์รังสีเอ็กซ์ที่มาจากจักรวาล จุดประสงค์หลักคือเพื่อดูว่าดวงจันทร์สามารถแพร่กระจายรังสีเอ็กซ์ภายใต้อิทธิพลของดวงจันทร์ได้หรือไม่ ในการทดลองครั้งหนึ่งจรวดถูกยิงขึ้นไปในระดับสูงเป็นเวลา 6 นาที แต่ไม่สามารถตรวจพบรังสีเอ็กซ์จากดวงจันทร์แต่ที่น่าประหลาดใจคือกลับไปพบแหล่งกำเนิดรังสีเอ็กซ์จากสถานที่ซึ่งไกลออกไป ขณะที่จรวดกำลังกลับตัว และทำให้ตัวเครื่องตรวจจับรังสีกวาดหาคลื่นรังสีไปทั่วท้องฟ้า

การค้นพบโดยบังเอิญนี้ทำให้ดาราศาสตร์เอกซเรย์พัฒนาไปเร็วขึ้นปัจจุบันวิธีการการค้นหาทิศทางของรังสีได้พัฒนาก้าวหน้าขึ้น และการระบุแหล่งกำเนิดรังสีด้วยวิธีสังเกตการณ์สามารถทำได้ภายใต้แสงปกติแหล่งที่มาของรังสีจากการค้นพบในการทดลองที่ประสบความสำเร็จครั้งแรกมีที่มาจากดาวอัลตราไวโอเล็ตที่ชื่อว่า **Scorpius X-1** (เอ็กซ์คือเอกซเรย์) ในกลุ่มดาว

แมงป่องส่วนแหล่งกำเนิดอื่นที่สำคัญได้แก่ดาวฤกษ์ในกลุ่มดาวหงส์ (**Cygnus X-1, X-2**)

แหล่งกำเนิดรังสีที่ค้นพบใหม่ส่วนใหญ่จะมาจากดาวแฝด ซึ่งหมายถึงดาวฤกษ์ดวงหนึ่งหมุนรอบดาวฤกษ์อีกดวงที่มีขนาดเล็กมาก อาจเป็นดาวนิวตรอน หรือหลุมดำก็ได้ อย่างไรก็ตามก็เป็นเรื่องยากมากที่จะทำการศึกษาในเรื่องนี้เนื่องจากช่วงเวลาในการสังเกตการณ์ด้วยจรวดและบอลูนจะค่อนข้างสั้นเกินไป

● **ดาวเทียมเอกซเรย์เปิดพรมแดนความรู้**

เมื่อเป็นเช่นนี้ จิอาคโคเนจึงเริ่มสร้างดาวเทียมเพื่อสำรวจรังสีเอ็กซ์บนท้องฟ้าเพื่อขยายเวลาการเฝ้าสังเกตให้นานขึ้น ดาวเทียมซึ่งมีชื่อว่า UHURU (แปลว่า เสรีภาพ เป็นภาษาสวาฮี) ถูกปล่อยเข้าสู่วงโคจรในปี 1970 จากฐานยิงที่เคนยา ดาวเทียมดวงนี้มีอุปกรณ์ตรวจจับรังสีเอ็กซ์ที่ตอบสนองได้ไวกว่าการทดลองด้วยจรวดถึง 4 เท่า และการโคจรในแต่ละสัปดาห์จะให้ผลลัพธ์มากกว่าการทดลองที่ทำก่อนหน้านี้รวมกัน

อย่างไรก็ดี เนื่องจากที่ผ่านมายังไม่มีกล้องโทรทรรศน์รังสีเอ็กซ์ความละเอียดสูงถูกส่งขึ้นสู่อวกาศเพื่อให้ภาพที่คมชัดมาก่อน จิอาคโคเนจึงได้สร้างกล้องโทรทรรศน์ตัวใหม่ ซึ่งพร้อมใช้งานในปี 1978 กล้อง

ตัวนี้ชื่อว่า **Einstein X-Ray Observatory** สามารถบันทึกภาพคลื่นเอกซเรย์ที่คมชัดขึ้นทั้งยังมีการตอบสนองที่ไวขึ้นและสามารถบันทึกคลื่นรังสีอ่อนกว่าดาว **Scorpius X-1** ถึงล้านเท่าได้

กล้องตัวนี้ช่วยให้เกิดการค้นพบมากมาย นักดาราศาสตร์สามารถศึกษาดาวแฝดรังสีเอ็กซ์ได้อย่างละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุที่เคยคิดว่ามีอยู่ในหลุมดำนอกจากนี้ยังสามารถใช้ศึกษาดาวฤกษ์ทั่วไปได้ด้วย อุปกรณ์ดังกล่าวถูกนำมาใช้วิเคราะห์ซูเปอร์โนวามากมาย และยังใช้ค้นหาดาวรังสีเอ็กซ์ในกาแล็กซีที่อยู่นอกทางช้างเผือก การระเบิดของรังสีเอ็กซ์จากกาแล็กซีที่ยังขยายตัวอยู่ในที่ห่างไกลก็สามารถตรวจหาได้อย่างใกล้ชิดด้วยอุปกรณ์ตัวนี้รังสีเอ็กซ์จากก๊าซที่อยู่ระหว่างกาแล็กซีในกลุ่มกาแล็กซีช่วยให้นักวิทยาศาสตร์ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับเรื่องราวของสสารมืดในจักรวาล

ในปี 1976 จิอาคโคเนเริ่มสร้างกล้องโทรทรรศน์เอกซเรย์ที่มีขนาดใหญ่ขึ้นที่ชื่อ กล้อง **Chandra** และถูกส่งขึ้นสู่อวกาศในปี 1999 กล้องตัวนี้สามารถให้ภาพเชิงกายภาพของดวงดาวด้วยความละเอียดที่สูงเป็นพิเศษ และให้ข้อมูลสอดคล้องกับกล้องโทรทรรศน์ฮับเบิล สเปซ หรือกล้องโทรทรรศน์ที่ตั้งอยู่บนพื้นโลก

การค้นพบทางด้านดาราศาสตร์เอกซเรย์ดังกล่าว ช่วยให้เราเห็นภาพจักรวาลที่แตกต่างออกไป ทุกวันนี้เรารู้ว่าจักรวาลยังคงมีพัฒนาการอย่างรวดเร็ว และมีพลังงานมหาศาลปลดปล่อยออกมามากมายในกระบวนการที่เกิดขึ้นเพียงเสี้ยววินาทีจากวัตถุที่มีขนาดไม่ใหญ่ไปกว่าโลกที่เราอยู่ แต่มีขนาดที่เล็กกะทัดรัดอย่างไม่เชื่อการศึกษเกี่ยวกับกระบวนการที่เกิดขึ้นกับวัตถุเหล่านี้

และในใจกลางกาแล็กซีที่ยังขยายตัวอยู่นี้เป็นศูนย์กลางของดาราศาสตร์เอกซเรย์นั่นเอง

ข้อมูลจาก <http://www.nobel.se>